

Григоренко Л.О.,
студентка 4 курсу,
спеціальність 081 «Право»,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: HryhorenkoLO@krok.edu.ua

Корольова В.В.,
к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-2998-6144

ПРАВО НА ЖИТТЯ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ

Право на життя є одним із фундаментальних прав людини, без якого неможлива реалізація інших прав і свобод. Це право визнається універсальною цінністю, яка становить основу усіх правових систем. Сьогодні воно закріплене як на національному, так і на міжнародному рівнях, що підкреслює його ключове значення. Водночас забезпечення права на життя залишається комплексною проблемою, що включає юридичні, етичні та соціальні аспекти.

Право на життя означає, що кожна особа має невід’ємне і непорушне право існувати. Його можна розглядати у двох вимірах: негативному (ніхто не може бути свавільно позбавлений життя) та позитивному (держава зобов’язана вживати заходів для збереження і захисту життя громадян). Це право невіддільне від права на гідність, оскільки лише життя, наповнене змістом і визнанням людської цінності, має справжній сенс. Це право має подвійний аспект: право особи уникнути свавільного позбавлення життя; обов’язок держави активно захищати життя (запобігати загрозам, реагувати на ризики).

Право на життя поєднується з правом на гідність, життя без гідності втрачає сенс.

Основні характеристики права на життя полягають у його невідчужуваності (ніхто не може добровільно чи примусово відмовитися від цього права); абсолютності (воно належить кожній людині без будь-яких винятків); непорушності (держава не може скасувати або обмежити право на життя навіть під час надзвичайного стану чи війни (згідно з Міжнародним пактом про

громадянські і політичні права); природність (це право існує від народження, а не дарується державою).

Право на життя закріплене у статті 27 Конституції України, яка проголошує: «Кожна людина має невід’ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов’язок держави – захищати життя людини». Крім того, стаття 3 Конституції України визначає, що життя, здоров’я, честь і гідність людини є найвищими соціальними цінностями [1].

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що звуження змісту права на життя або його скасування є недопустимим. Зокрема, в своїх рішеннях Суд зазначав, що смертна кара суперечить Основному Закону держави [2].

Право на життя також гарантоване на міжнародному рівні, зокрема в Загальній декларації прав людини (1948) [3]; Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966) [4]; Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950) [5].

Європейський суд з прав людини у своїй практиці розтлумачив, що право на життя вимагає не лише утримання від свавільних дій держави, а й активного захисту життя громадян. Держава має обов’язок запобігати відомим ризикам, розслідувати випадки смерті та притягати винних до відповідальності.

Яскравими прикладами з практики ЄСПЛ є: McCann та інші проти Сполученого Королівства (1995): Суд визнав порушення статті 2 Конвенції у справі про вбивство трьох осіб спецслужбами, наголосивши на принципі пропорційності застосування сили [6]. Osman проти Сполученого Королівства (1998): ЄСПЛ встановив, що держава повинна запобігати загрозам життю, якщо їй було відомо про ризик [7]. Gongadze проти України (2005): Суд встановив, що Україна порушила статтю 2 через неефективне розслідування вбивства журналіста Георгія Гонгадзе [8].

Ці справи свідчать про те, що практика Європейського суду з прав людини встановлює жорсткі стандарти щодо обов’язків держав у сфері захисту права на життя. Хоча це право є фундаментальним, воно не є абсолютним. Європейська конвенція з прав людини допускає застосування летальної сили лише у виняткових випадках, а саме: для захисту від незаконної агресії, при затриманні особи, яка становить небезпеку, або при придушенні заколоту. Проте таке застосування має бути суворо обмеженим принципами необхідності, законності та пропорційності. Крім того, у збройних конфліктах діють норми міжнародного гуманітарного права, які захищають цивільне населення.

Українське законодавство визнає права дитини з моменту її народження, про що зазначено в пункті 2 статті 25 Цивільного кодексу України. Водночас із цього правила існують винятки: у передбачених законом випадках держава забезпечує охорону прав зачатой, але ще не народженої дитини.

Більшість держав, які ратифікували Конвенцію ООН про права дитини, не подали застережень чи офіційних тлумачень щодо охоплення її положеннями

пренатального періоду. Вони наголосили, що при інтерпретації преамбули, а також статей 1 і 6 Конвенції, будуть виходити з норм власного національного законодавства.

Таким чином, Конвенція про права дитини не містить прямої юридичної норми, яка б зобов'язувала держави-учасниці гарантувати право на життя ще не народженій дитині, залишаючи це питання на розсуд кожної окремої держави.

Право на життя завершується природною смертю, а також може бути порушене у випадку насильницького чи свавільного позбавлення життя. Природна смерть не є порушенням права, але обставини, що її спричиняють (наприклад, відсутність доступу до медичної допомоги), можуть стати предметом правового аналізу. У науковій літературі триває дискусія щодо моменту виникнення права на життя. Одні теорії стверджують, що воно виникає з моменту зачаття, інші - з моменту народження. Це має значення для оцінки абортів. Щодо завершення життя, актуальними є питання евтаназії та смертної кари.

Боляче казати, але актуальним є питання абортів. Аборт – це штучне переривання вагітності. Проблема полягає в тому, чи охоплює право на життя захист плоду. У справі *Vo проти Франції* ЄСПЛ зазначив, що Конвенція не визначає моменту початку життя, залишивши це питання на розсуд держав. У більшості країн Європи аборти дозволені за певних умов, зокрема на ранніх термінах або за медичними показаннями. Прихильники права жінки на вибір вважають, що її право на автономію і здоров'я переважає. Противники абортів апелюють до того, що плід є потенційною людиною, а тому має право на життя.

Евтаназія – це штучне припинення життя особи з метою припинення страждань. Розрізняють активну (введення препарату, що спричиняє смерть) і пасивну (припинення підтримуючої терапії). У низці країн (Нідерланди, Бельгія, Канада) евтаназія легалізована під суворим контролем.

Смертна кара є найбільш суворим видом покарання. У міжнародному праві спостерігається тенденція до її скасування. Протокол №6 та Протокол №13 до Європейської конвенції про права людини передбачають скасування смертної кари у мирний час та за будь-яких обставин відповідно. В Україні смертна кара була скасована у 2000 році відповідно до рішень Конституційного Суду та міжнародних зобов'язань. Прихильники смертної кари обґрунтовують її необхідністю захисту суспільства від особливо небезпечних злочинців, тоді як противники вказують на її незворотність, ризик судових помилок і суперечність фундаментальному праву на життя.

Право на життя покладає на державу низку обов'язків: негативний обов'язок – не позбавляти людину життя свавільно. Позитивний обов'язок – забезпечувати умови для безпечного життя (охорона здоров'я, екологія, реагування на надзвичайні ситуації). Процесуальний обов'язок – проводити ефективні розслідування випадків загибелі. Компенсаційний обов'язок –

відшкодувати шкоду у разі доведеного порушення. Таким чином, захист права на життя є комплексним і включає превенцію, відповідальність і підтримку.

На сьогодні Україна стикається з низкою серйозних викликів у сфері реалізації права на життя, зумовлених насамперед збройною агресією з боку російської федерації. Серед основних проблем слід виокремити наступні. Повномасштабна війна. Агресія росії створює постійну загрозу життю цивільного населення, що є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права та ставить під сумнів ефективність національної системи захисту права на життя. Смертність внаслідок воєнних дій. Масові обстріли, цілеспрямоване знищення цивільної інфраструктури, катування та інші воєнні злочини є прямими порушеннями статті 2 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право кожного на життя. Проблеми розслідування воєнних злочинів. Відсутність ефективного механізму документування, збору доказів і притягнення винних до відповідальності ускладнює доступ до правосуддя жертвам порушень права на життя. Функціонування медичної системи під час війни. Обмежений доступ до медичних послуг, нестача медикаментів, зруйновані заклади охорони здоров'я створюють додаткові загрози для життя поранених, хворих і цивільного населення. Недостатній захист вразливих груп. Особливого захисту потребують діти, особи з інвалідністю, літні люди та внутрішньо переміщені особи, які в умовах бойових дій стають надзвичайно вразливими до порушень права на життя. Недосконала система моніторингу та контролю. Слабкість правозахисної інфраструктури, корупція, брак ресурсів та неефективна державна політика суттєво ускладнюють реалізацію гарантій права на життя на практиці. Соціальні чинники. Бідність, затримки в наданні медичної допомоги, погіршення екологічної ситуації та інші соціальні проблеми також можуть бути непрямими причинами порушення права на життя, особливо серед соціально вразливих категорій населення.

Таким чином, право на життя є однією з найважливіших правових і моральних цінностей, визнаною національним та міжнародним правом. Його реалізація – це не лише питання юридичних гарантій, а й практичне завдання держави, яке потребує політичної волі, ефективного законодавства та відповідальної роботи всіх органів публічної влади.

Практика Європейського суду з прав людини чітко демонструє, що держава зобов'язана не лише утримуватися від свавільного позбавлення життя, а й активно захищати життя кожної людини, створюючи умови для безпеки та гідного існування.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (дата звернення: 25.09.2025).
2. Конституційний Суд України. Коментарі щодо права на життя. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/421-pravo-na-zhyttya> (дата звернення 26.09.2025 р)
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення :26.09.2025 р)

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 25.09.2025 р)
5. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.09.2025 р)
6. *McCann та інші проти Сполученого Королівства* (1995). URL: HUDOC - European Court of Human Rights. hudoc.echr.coe.int. (дата звернення: 25.09.2025 р)
7. *Osman проти Сполученого Королівства* (1998). URL: <https://www.rights.in.ua/sudova-praktika/osman-proti-spoluchjenogo-korolivstva> (дата звернення: 25.09.2025 р)
8. *Gongadze проти України* (2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420#Text (дата звернення: 25.09.2025 р).